

Dierikx, M.L.J., e.a. (eds), *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bronnenuitgave, III, 1967-1973, IV, 1973-1977* (Rijks Geschiedkundige publicatiën. Kleine serie 103, 104; Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2005, lxxix + 834, lxxviii + 957 blz., €61,50 (III), €63,50 (IV), ISBN 90 5216 144 5 (III), ISBN 90 5216 145 3 (IV)).

Leuker kunnen we het niet maken, wel makkelijker, moeten de samenstellers van deze twee omvangrijke bronnenuitgaven over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking tussen 1967 en 1977 gedacht hebben. Ze hebben er werkelijk alles aan gedaan om de samen ruim 1600 pagina's tellende, vaak gortdroge documenten zo overzichtelijk en toegankelijk mogelijk te presenteren. Dierikx vat per deel in de inleiding de voornaamste internationale en landelijke trends van de periode helder en beknopt samen. De lijst afkortingen die in de stukken gebezigd worden, bedraagt respectievelijk 6 en 10 pagina's. Per deel is een glossarium van de belangrijkste begrippen opgenomen van respectievelijk 10 en 11 pagina's – geen overbodige luxe. Het namenregister telt in beide delen zo'n 30 pagina's – het zakenregister respectievelijk 30 en 34 pagina's. De belangrijkste ingangen van het zakenregister, zoals ministerie van Buitenlandse Zaken of Verenigde Naties, zijn onderverdeeld in tientallen subingangen. Een uitvoerig notenapparaat verwijst ondermeer naar corresponderende Kamerstukken en andere publicaties die relevant zijn voor een goed begrip van de beleidsstukken. Om een indruk van de beleidsuitvoering te geven – naast de honderden documenten over de beleidsvorming – is er per deel een beeldessay ingevoegd met tientallen, vaak bijzonder originele foto's. Resten de respectievelijk 763 en 879 pagina's bronnen, waar deze recensie natuurlijk over hoort te gaan.

Evenals het geval was in de twee voorafgaande delen hebben de samenstellers het net ruim uitgeworpen. Niet alleen het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken, maar ook de notulen van de ministerraad en de archieven van andere ministeries, vooral dat van Economische Zaken, zijn geraadpleegd. Dat heeft met de stormachtige groei die de ontwikkelingssamenwerking tussen 1967 en 1977 doormaakte onvermijdelijk tot gevolg dat door de bomen het bos soms moeilijk valt te ontwaren. Men moet echt hele pagina's doorspitten om bijvoorbeeld enkel het begrip *self reliance* op te sporen. Dat werd namelijk vanaf het aantreden van minister Pronk wel een verplicht nummer, met 76 vermeldingen in het desbetreffende zakenregister. Hier zullen vooral enkele thema's uitgelicht worden die duurzame invloed op de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking hebben gehad.

Het meest duurzame thema is de omvang van het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Nog steeds behoort Nederland met een hulpuitgave van 0,8% van het Bruto Nationaal Product tot de weinige ontwikkelde landen die meer dan 0,7% van het BNP dan wel 1% van het nationaal inkomen aan ontwikkelingshulp uitgeven. Dat was de norm die de VN in 1960 voor het eerste ontwikkelingsdecennium formuleerde en in 1970 nog eens herformuleerde voor het tweede ontwikkelingsdecennium.

Het was voor een groot deel de verdienste van minister voor Ontwikkelingssamenwerking B.J. Udink dat die norm in 1971 gehaald werd. Ondanks het feit dat de norm overeengekomen was in het regeerakkoord van het confessioneel-liberale kabinet-De Jong moest Udink er de portefeuillekwestie voor stellen binnen de ministerraad. Steun kreeg hij vooral van KVP-minister Marga Klompé, die ook voorstelde 'ontwikkelingshulp' door 'ontwikkelingssamenwerking' te vervangen als formele benaming voor Udinks ambtsterrein. Overigens moest de gewiekste Udink volgens sommige ingewijden wel zijn toevlucht nemen tot enkele begrotingstechnische trucs om de hoge VN-norm te halen: 'het optisch bereiken van de 1% formule', zoals een lid van de Nationale Raad van Advies aan Udinks opvolger C. Boertien schreef. Deze ARP-minister had de grootste moeite de 0,7%-norm overeind te houden in het kortstondige, centrum-rechtse kabinet-Biesheuvel. Jan Pronk daarentegen werd het als minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het progressieve kabinet-Den Uyl niet al te moeilijk gemaakt om de hulp verder te vergroten tot 1% van het BNP (1,5% van het nationaal inkomen). Maar al tijdens Udinks ambtsperiode en nog veel sterker tijdens Pronks ambtsperiode bleek dat voor de snel groeiende Nederlandse hulp de absorptiecapaciteit bij de ontvangende ontwikkelingslanden gewoonweg ontbrak. Het zogenaamde 'stuwmeer' van toegekende maar niet uitgegeven en naar het volgende begrotingsjaar doorgesluisde ontwikkelingsgelden wordt een steeds frequenter vermeld probleem in deze twee delen. Zuinige ministers, zoals per definitie de minister van Financiën, keken daar begrijpelijk nogal sceptisch tegen aan.

Voor de samenstelling van de Nederlandse ontwikkelingshulp zijn de ambtsperiodes van Udink, Boertien en Pronk eveneens van belang geweest. Dat geldt achtereenvolgens voor de groei van de bilaterale hulp naast de aanvankelijk dominante multilaterale hulp, de geleidelijke 'ontbinding' van de hulp die voorheen overwegend aan Nederlandse goederen en diensten besteed moest worden en het aantal hulpontvangende landen, dat ondanks de term 'concentratielanden' sterk de neiging vertoonde om uit te waaiëren. Bij deze drie kwesties werden Udink, als CHU-minister afkomstig uit het zakenleven, en Pronk, als ontwikkelingseconoom een voorman van Nieuw Links, indertijd vaak tegenover elkaar geplaatst. De hier gepubliceerde bronnen tonen echter aan dat vooral op het punt van de ontbinding van de hulp het contrast in werkelijkheid veel minder groot was. Udink had ooit in een interview voor een ondernemersgezind blad gepocht over de bilaterale hulp: 'die wordt allemaal voor 100 percent in Nederland besteed'. Uit de hier verzamelde bronnen blijkt dat Udink zich de bezwaren van gebonden hulp voor de ontvangende landen maar al te goed realiseerde. Hij beschouwde het eigenlijk als een vorm van concurrentievervalsing en greep multilaterale overeenkomsten aan om de binding van de Nederlandse hulp te verminderen. Op Economische Zaken bestreed men niet Udinks principiële bezwaren, maar wilde men vanwege de blijvende binding van de hulp bij de grote westerse landen toch de eigen binding zoveel mogelijk handhaven. Daarbij schatte men de bindingsgraad van de Nederlandse hulp onschuldig op zo'n 40%, terwijl men die op Buitenlandse Zaken op zo'n 70% inschatte. Pronk zette in feite het beleid van Udink (en Boertien) voort, waarbij hij echter, eveneens in multilateraal overleg,

een inventieve tussenform bevorderde: ‘partiële ontbinding’, wat betekende dat de Nederlandse hulp ook in het ontvangende land of in andere ontwikkelingslanden besteed mocht worden.

Maar uit deze bronnenpublicaties blijkt ook dat Pronks beleid in veel opzichten inderdaad veel verder ging dan dat van zijn voorgangers. Indonesië is een goed voorbeeld. Udink verwierf het Nederlandse voorzitterschap van het internationale hulpconsortium voor Indonesië en breidde de Nederlandse hulp aan Indonesië sterk uit. Hij onthield zich zorgvuldig van kritiek op de grove en stelselmatige mensenrechtenschendingen onder het Suharto-regime. Dat deed Pronk niet. Hij verlaagde de hulp aan Indonesië en bekritiseerde het Suharto-regime zelfs als Nederlands voorzitter van het hulpconsortium. Aan het einde van zijn ambtsperiode stelde hij in een uitvoerig memorandum voor het Nederlandse voorzitterschap van het consortium op te geven, in het belang van de mensenrechten. Zijn PvdA-collega van Buitenlandse Zaken, Max van der Stoel, die voor Nederland als voormalige koloniale mogendheid tegenover Indonesië een ‘stille’ mensenrechtendiplomatie voorstond, sprak zijn veto uit. Het memorandum kwam aldus binnen het reeds demissionaire kabinet-Den Uyl uitvoerig ter sprake. Uit de notulen van de ministerraad van 22 april 1977 blijkt dat niet alleen Van der Stoel, maar ook enkele CDA-ministers grote bezwaren hadden. Minister-president J.M. den Uyl, wiens PvdA in haar verkiezingsprogramma zelfs volledige opschorting van de hulp aan Indonesië eiste, steunde Pronk. De uitkomst van het tamelijk heftige debat vormde een voor de hand liggende anticlimax: ‘De raad, constaterende dat de Tweede Kamer de voorgestelde conclusies van dit beleidsmemorandum als politiek controversieel zal beschouwen, besluit op grond daarvan het onderhavige memorandum thans niet aan de Staten-Generaal te zenden’. In 1992 zou de ontwikkelingssamenwerking met Indonesië tijdens de tweede ambtsperiode van Pronk alsnog verbroken worden. Maar nu door het Suharto-regime, vanwege Pronks kritiek op de mensenrechtenschendingen in Oost-Timor. Hopelijk zal deze informatieve bronnenserie over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking daar ooit ook aanbelanden.

Maarten Kuitenbrouwer †

Nijsten, G., *In the Shadow of Burgundy. The Court of Guelders in the Late Middle Ages* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series 58; Cambridge: Cambridge University Press, 2004, xxii + 470 blz., £65,-, ISBN 0 521 82075 8).

Historici hebben altijd meer belangstelling getoond voor de graafschappen Vlaanderen en Holland dan voor het hertogdom Gelre. Er zijn tal van bronnenpublicaties en studies verschenen over de graven, hun relatie met hun onderdanen en over hun activiteiten op cultureel gebied, maar de hertogen bleven veelal buiten ieders aandacht. Dat verklaart de impact van de dissertatie van Gerard Nijsten, *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371-1473)* uit 1992, die al een jaar later een vermeerderde tweede druk beleefde. Nijsten maakte als eerste een reconstructie van het hof van de hertogen van Gelre in de late middeleeuwen en hun bemoeienissen met cultuur, zoals onder meer schilderkunst, literatuur, beeldhouwkunst en siersmeedkunst. Hij baseerde zich in hoofdzaak op het hertogelijk archief en de stedelijke archieven van Arnhem, Geldern, Grave, Nijmegen, Roermond, Venlo en Zutphen, die bijzonder veel materiaal voor zijn onderzoek bleken te bevatten. Jan van Herwaarden oordeelde in zijn bespreking in de *BMGN* 1994 (279-280) dat de studie van Nijsten 'een waardevol boek' was, maar dat sommige zaken beter uitgewerkt en in een breder kader geplaatst zouden moeten worden. Inmiddels is er een Engelstalige editie van de studie van Nijsten verschenen onder de titel *In the Shadow of Burgundy. The Court of Guelders in the Late Middle Ages* in de *Cambridge Studies in Medieval Life and Thought*, waarin de kritiek van Van Herwaarden goeddeels is verwerkt.

Nijsten heeft deze vertaling namelijk aangegrepen om zijn werk ingrijpend te bewerken, waarbij hij volop gebruik maakt van het vele nieuwe onderzoek dat sinds 1993 is gedaan naar vorsten en hun entourages (hofordonnanties), hun reisgedrag, hun betrokkenheid bij literaire werken en hun uitgaven op cultureel gebied, om maar enige aspecten te noemen. Hij kan nu dan ook goed vergelijkingen maken met de hoven van de hertogen van Bourgondië, de graven van Holland en diverse vorsten in het Duitse rijk. Dat heeft zijn studie onmiskenbaar meer diepgang en urgentie gegeven. Nijsten toont aan dat het hof van de Gulikse hertogen een eminente plaats innam in het Nederrijnse gebied en dat hun culturele activiteiten in veel opzichten toonaangevend waren. Dat veranderde na 1423 met de komst van de Egmondse dynastie. De nieuwe hertogen van Gelre waren afkomstig uit een adellijke familie uit het graafschap Holland, die geen bijzondere achtergrond had. Zij bezaten geen andere vorstendommen, zoals hun voorgangers uit het Gulikse huis. In tegenstelling tot deze voorgangers wisten de Egmondse hertogen ook nooit een officiële belening van hun leenheer, de Duitse koning-keizer, los te krijgen. Na 1423 konden de hertogen van Gelre zich financieel niet meer zoveel veroorloven, zodat zij moeite hadden om hun prestige en status te etaleren naar de buitenwereld. Zij raakten dan ook in cultureel opzicht ver achter op de